

zərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi Respublika Xatirə Kitabı redaksiyası ilə "Bakıxəbər" qəzetinin birgə layihəsi əsasında "Şəhidlər ölməz, Vətən bölünməz" seriyasından "İgid ömrü" adlı növbəti kitabı çapa hazırlayırıq. Kitab Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı Füzuli Salah oğlu Rüstəmovun vətənpərvərlik nidalı həyat, döyüş, qəhrəmanlıq yollarından bəhs edir.

(On altıncı vazı)

İman: "Füzuli dedi mən gərək o partlayışı gözümlə görüm"

Xocalı Aeroportunun partladılaraq Ermənistandan gələn nümayəndə heyətinin səfərinin necə əngəlləndiyini bilməyə tələsdiyinizi hiss edirəm. Ancaq bu yerdə tarix və Qarabağı görməyən bugünkü oxucularımız üçün bu ərazilərdəki əski toponimlərdən bir qismini xatırlatmaq istəyirəm. Görün, burada bir erməni sözünə rast gələ bilirsinizmi? Özündə "Böyük bağ" anlamını daşıyan Qarabağ, Şuşa, Xankəndi, Xocalı, Meşəli, Cəmilli, Suqovuşan, Talış, Ağoğlan, Daşaltı, Əsgəran, Dağdağan, lap elə Xocalının yanındakı Ağa Körpüsü, Bozdağ, Ballıca, Gendərə, Həsənabad...sivahını daha da uzatmaq olar. Varmı burda bir erməni sözü, bir erməni toponimi?! Üstəlik, təbii ki, tarixi faktlar da mövcuddur: Qarabağ xanlığı, bu xanlığın Rusiva ilə imzaladığı Kürəkçay müqaviləsi, Alban izləri, eləcə də böyük əksəriyyəti ermənilər tərəfindən dağıdılmış, bir hissəsi isə müxtəlif vasitələrlə qorunub saxlanan maddi-mədəniyyət abidələrimiz - daş kitabələr... Bu qədər təkzibolunmaz əsvayi-dəlilin qabağında o torpaqlara sahib çıxmaq niyyəti...Allah heç bir xalqa belə qonşu qismət eləməsin!.

İmanı dinləyirəm:

- Hə, danışacam indi nece oldu. Cabbar da bilir, Azərbaycanda xalq hərəkatı yaranan ilk günlərdən biz də qoşulmuşduq bu azadlıq mübarizəsinə. Bilənlər bilir, bilməyənlərə də deyək, o zaman Xocalıda partlayıcı maddələr bizim evdə hazırlanırdı. Haranısa dağıtmaq üçün planlar da bizdə hazırlanırdı. Füzuli də əl çəkmirdi ki, bəs ona da bir iş tapşıraq. Yəni erməniyə ziyan vuran iş mənasında. İsrar edirdi ki, mən də gedirəm, mən də partladacam erməninin nəyinisə. Nə isə. Onu dayandırmag mümkünsüzüvdü. Bir dəfə biz rayonlara çıxmışdıq silah almağa. Xocalının icra başçısı Elman Məmmədov, mən, bir də rəhmətlik Rövşən (sonradan öyrənirəm ki, Rövşən Xocalı qətliamı gecəsi itkin düşüb. Bugünədək ölüb-qalması haqqında dəqiq bir məlumat yoxdur -N.Z.). Gedib cənub rayonlarından tüfəng, tapança, nə tapsaq silah alaq. Çünki hamımızın silahlarını almışdılar, heç nəyimiz yox idi. Getdik çıxdıq Masallıya. Masallıda, sağ olsunlar, bizi yaxşı qarşıladılar, kəndləri gəzdirdilər bizi təqdim eləyə-eləyə ki, Xocalıdan gəliblər. Camaat pulla, bəziləri pulsuz qo-

şalülə, təklülə tüfənglərdən verdilər bizə. Silahları gətirib çıxartdıq Ağdamın Əhmədavar kəndinə, orda mənim bir tanışımın evinə. Çünki qabaqda Əsgəranda rusların postu var idi, postdan silah keçirmək qeyri-mümkün idi. Özümüz gəldik Xocalıya. Başladıq plan fikirləşməyə. Elman müəllimlə də söhbət elədik. Dedim Elman müəllim, bu uşaq - Zamin deyir ki, gedib o silahı gətirə bilər. Elman müəllim dedi, yəni ona etibar eləmək olar? Gedib gətirə bilər? Dedim sözün düzü, mən də o qədər risq eləyə bilmirəm, amma bilirəm ki, ciyərli oğlandı, gedə bilər. Nə isə, bir qədər məsləhətləşib elə onun boynuna qoyduq. Füzuli at götürüb yola düşdü, gedib həmin tapşırığı canla-başla yerinə

- Gecə. təkbasına. Əsqəranın ərazisindən Ağdama keçməklə!..

- Əlbəttə, bu ərazilərdən keçməklə, gecə, təkbaşına. Bax, Füzulinin mənimlə bağlı epizodlarından biri bu idi.

Bu yerdə Cabbar da

aran rayonlarından - İmişlidən üst-üstə qoşalülə və daha bir təklülə tüfənglər alıb dərzi Vilayətə və özünə gətirməyindən, həmçinin avtobus sürücüsü Adışirini aldadaraq tüfəngi oturacağın altında Xocalıya keçirməyindən danışır. Yoxlama aparan əsgərlərin silahı görə bilməməsi, avtobus sürücüsünün Xocalıda bunu bilərkən şoka düşməsini eşidib gülüşürük. Deməli, Adışirin Xocalıda "Moskviç" avtomobilinin ehtiyat hissəsi adı altında kağıza bükülü tüfənglərin avtobusunda gətirildiyini biləndə Cabbara təəccüblə "bəs sən fikirləşmirsən ki, mənim balalarım var?!" deyə sual edir. Cabbar da "bir şey olsaydı, deyəcəkdim sənin xəbərin yoxdu" söyləməklə onu birtəhər sakitləşdirir. Bir qədər eynimiz də açılır bu söhbətdən. Sonra Aqilin yaralı vəziyyətdə gətirilməsinin də Füzuliyə həvalə olunduğundan, lakin bu planın baş tutmamasından da danışırıq. Cabbar onu da söyləyir ki, Aqili yaralı vəziyyətdə müəyyən məsafəyə gətirənlərin içərisində o da iştirakçı olub. Davam edirik. Aeroportun partladılmasının iştirakçısı ilə.

İman: - Bir dəfə də məlumat gəldi ki, aeroportu partlatmaq lazımdı. Belə ki, Ermənistandan nümayəndə heyəti gəlməlidi Xankəndiyə. Aeroportu partlatmaqla onların qarşısını almaq lazımdı. Bu gəliş də elə-belə, sıradan bir gəliş deyil. Gələnlər Ermənistanın bir çox nazirləri, deputatlarıdı. Onlar Dağlıq Qarabağın təhvil-təslimlə Er-

mənistana birləşdirilməsini həyata keçirmək üçün bura səfər edəcəklər. Bu da elə bir vaxt idi ki, partlayıcı əldə edə bilmirdik. Nə isə, bunu bir yerdən tapıb bizim evdə hazırladıq. Hazırlayandan sonra fitil tapa bilmədik.

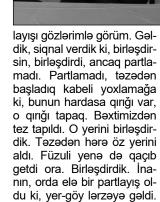
Cabbar:

 Çox çətin idi belə şeyləri tapmaq.

İman:

- Olan da qorxusundan vermək istəmirdi. Bunu ancaq kabellə eləyə biləcəyimizi yəqinləşdirdik. Nə isə. Telefon kabeli - radio kabeli tapdıq. Düşündük ki, bunu birləşdirək elektrik cərəyanına və partladaq. Başqa heç bir variant mümkün deyildi. Deməli, işi planlaşdırmışıq. Üç nəfərik. Hələ Füzuli söhbəti yoxdu ortada. Füzuli də həmişəki kimi gəlib çıxdı bizə, bu söhbəti eşitdi. Dedi mən də gedirəm. Nə olmasından, başıma nə gələcəyindən asılı olmayaraq gedirəm. Çox dedik ki, sən getmə, xeyri olmadı. Küsdü, incidi, dedi axı niyə qoymursuz mən də gedəm? Çox götür-qoydan sonra dedim əşşi, qoy bu da getsin. Bəs nə vaxt gedə bilərik? Vaxtı təyin elədik gecə saat iki radələrinə ki, sakit vaxt və hamı yuxuda olsun. Kabelləri, partlayıcını götürdük. Mən, Tovuzdan Alyoşa adlı bir oğlan, bayaq da adını çəkdiyim rəhmətlik Rövşən, bir də Füzuli - dördümüz düzəldik yola. Partlayıcını da doldurmuşuq "oqnetuşitel" deyirdik, yanğınsöndürən aparatın içərisinə. Kapsulumuz var, amma fitilimiz, dediyim kimi yoxdu birləşdirməyə. Fitil olsa, partlatmağa nə var ki. Yandırırsan, qoyursan, qaçıb-uzaqlaşırsan, vəssalam. Deməli, orda üzüm bağı vardı. Qəbristanlığın yanından çıxırdıq həmin üzüm bağına, burdan da aeroporta. Aeroportdan üzüm bağının içərisi ilə kabeli çəkdik gecə ilə gətirib çıxardıq düz qəbiristanlığın yanına. Onu da danışmışdıq, rəhmətlik Çingizin "qaldırıcı kran" maşınının generatoruna birləşdirib partladacağıq. Çingizə dedik ki, beş dəqiqəlik maşını gətir saxla burda, biz onu birləşdirək, o dəqiqə də sən sür get, səni görən olmasın. O əvvəlcə "ay qorxuram, balalarım var-filan" desə də, bunu razı saldıq. Maşını sürüb gətirib həmin vaxtda dediyimiz yerdə - qəbiristanlığın yanında dayandı. Biz kabeli üzümlüyün içərisi ilə çəkə-çəkə gətirib çatdırdıq ora. Hərə öz yerini aldı. Füzuli dedi ki, mən gərək o partlayışı gözümlə görəm. Dedim ay qardaş, orda böyük partlayış olacaq, sənə də dəyər, məhv olarsan. Dedi yox, orda təpə var, mən o təpənin arxasında dayanıb

baxacam, men gerek part-

- Orda ölənlər olmuşdu partlayışdan?

Çox güclü partlayış oldu.

- Yox, ölənlər olmamışdı. Ölüm məsələsi çox çətin olardı. Amma bizim məqsədimiz aeroportun işini iflic etmək idi. Partlayışdan sonra aeroportda aləm qarışdı birbirinə. Həyəcan siqnalları verildi, necə vahimə yarandı. Çingiz işini bitirən kimi maşını sürüb uzaqlaşdı. Biz isə kabeli yığdıq, qəbristanlıqdan düşdük çayın içinə ki, bir xeyli bura ilə gedib izi itirək.

- Bu Xocalı qətliamı gecəsi keçilən Qarqar çayı deyildi ki?

- Yox, bu başqa çay idi. Biz ona elə Xocalı çayı deyirdik. O çayın içi ilə də bir xeyli gəldik, sonra çıxıb qoşulduq camaata ki, bizdən şübhələnməsinlər. Camaat hamısı ayaq üstdə idi. Partlayışın səsini eşidib hamısı çıxmışdı təpələrin üstünə ki, partlayışın harda baş verdiyini, ümumiyyətlə nə baş verdiyini və uzaqdakı alovu görə bilsinlər. Bax, biz belə real faktları danışdıqca, indi sizə də mənzərə müəyyən qədər aydın olur ki, Füzuli necə bir igid oğlan imiş...

Şübhəsiz.

Cabbar:

 Men onun nedense, hardansa, hansı tapşırıqdansa çəkindiyini, qorxduğunu görməmişəm. Özü də heç olmasa bir balaca mızıldasın, onu da görməzdin. Ozünü elə aparırdı ki, elə bil bunu bir rahat iş dalınca və ya toya-bayrama, kurorta, sanatoriyaya göndərirlər, uçmağa qanadı olmurdu. Ermənilərdən əvəz çıxmağa gedəndə heç nəyi gözünün altına almırdı, heç nədən çəkinmirdi, əksinə, siz bu zaman, tapşırığı aldığı anda onda yaranan, oyanan həvəsi görəydiniz!.. Birdən gəlib məni tapırdı, o saat soruşurdu ki, nə işin var? Məsələn, deyirdim heç nə. Tez qayıdırdı ki, gedəkmi Kətiyə. Deyirdim əyə, Kətikdə nə işımız var, əlimizdə silahımız da yoxdu, bir təklülə tüfənglə nağayıracağıq biz orda, ay Zamin? Deyirdi, yaxşı, gəl gedək onda görək harda bir silahlı erməni tapırıq, tutub silahın əlindən alaq. Gedirdik Gendərənin başına, deyirdim axı patronumuz da yoxdu, üç dənə patronla biz neyləyə bilərik, hara gedirik? Patronu da gedib Ağdamdan tapa biləndə tapırdıq, tapa bilməyəndə qalırdıq belə. Bax, özüm ölüm, İman, mən onunla o çətin vaxtlarda dəfələrlə Əsgəranın o camaat qırılan üzüm bağına qədər gəlmişik ki, görək bir silahlı erməni tapıb silahını ala bilərikmi?! Məndən uşaq idi yaşda deyə, birdən ərklə ona deyirdim ki, tutalım, erməni ilə rastlaşsaq, ona silahsız neyləyəcəyik? Deyirdi sənin işin yoxdu, sən gizlənərsən kolun dalında, mən tutacam. Belə cəsarətli bir oğlan idi Zamin. Onda hər şey ürəkdən gəlirdi.

Bu yerdə həmsöhbətlərimlə Füzulinin babası Kərim kisinin hələ hadisələrdən əvvəl silahları aparıb gizlətməsindən, sonra isə Ağcabədidəki dostunun evinə göndərməsindən danışırıq. Cabbar bizi dinlədikdən sonra hadisələrdən xevli əvvəl bostançı bir ermənini öldürdüyünü xatırlayır və bizə nəql edir. Bu söhbətdə bizim yaddaşımızda əbədi iz salası bir sıra məqamlar var:

- Yeddinci, ya da səkkizinci sinifdə oxuyurdum. Uç dörd nəfər yığışıb getdik Dağdağan kəndinin Tut bağında yeyib-içməyə. Ora çox səfalı yer idi, bulaqları, yaşıllıqları vardı. Asfaltın o biri tərəfində bostan vardı. Erməni bostançıya gedib yaxınlaşdım bizə 3-4 ədəd xiyar versin yeməyə. Bostançı qayıdıb soruşdu ki, türkes? (türksən - N.Z.). Dedim hə. Əlin uzatdı uzaqda bir yanmış binanı göstərib dedi o binanı görürsən? Dedim hə. Dedi, o binanı sizin babalarınız yandırıb. Mən də dedim, axı siz nədən danışırsız, mən sizdən xiyar istədim. Nə isə vermədi. Qayıtdım çıxıb gəldim. Uşaqlar dedi

niyə dilxorsan? Dedim heç. Demədim onlara nə eşitdiyimi. Gəldik kəndə. Bizdə də yaxşı atlar olurdu. Silahımız da vardı. Gecə atı mindim, tüfəngi götürdüm, getdim düz ora. Gördüm bu çardaq qurub bostanın içində, yatıbdincəlmək üçün. Çardağın böyründə də alma ağacına bir ala it bağlayıb. Sənədli bir qoşalüləmiz vardı. Evdəkilərdən gizli götürüb aparmışdım özümlə. Tüfəngi tuşlayıb itin üstünə getdim, gördüm it qorxub qısıldı çardağa. Hörmə səbət var idi. Bax, İman, özüm ölüm, o səbəti bağladım itin boğazına. Girdim çardağa, gördüm qarovulçu qoca yatıb. Qoşalüləsini də altına qoyaraq bağlayıb çardağın ağacına. Yaxınlaşıb qoşalüləsini açdım, dartıb altından çıxardım. Gördüm bu hiss eləmir. Özünün altına da küləş yığıb ki, yeri rahat olsun. Həm özümün, həm onun tüfəngini götürdüm, kibritlə küləşi odlayıb mindim atın belinə, çıxdım gəldim. Onda Stepanakertdə milislər (polislər) nə qədər axtarmışdılar ki, görəsən bu ermənini kim öldürüb?

- Erməni ölmüşdü?

- Hə, əlbəttə yanıb ölmüşdü. Onsuz da qoca kişiydi, tərpənə bilmirdi.

- Cabbar, buna səbəb qoca erməninin düşmən mövqeyi olmuşdu yəqin...

- O məqamda hə. Ancaq indiki düşüncəmlə deyirəm ki, biz elə uşaqlıqdan, körpəlikdən onlardan düşmənçilik, təfriqəçilik görmüşük. Biz, bəlkə də başqalarını təkrarlayıram, amma yenə də devim ki, unutqan millətik. Onlarsa kinlidirlər, kin saxlayan millətdilər. Hətta dostluq etdiyinin evinə gedirdin, evində uşağı ağlayanda, deyirdi səsini kəs türkdü gələn, yəni bunların yanında ağlama. Amma bizimkilər deyirdi, buna dayı de, Aşot dayı. Allaha and olsun, bu beləydi. Çoxlarına deyəndə ki, ondan bizə dayı olmaz, cavab verirdi sən niyə belə deyirsən? Elə bilirdi, onun xainliyini çəkirsən bu sözü devəndə.

Cabbar: "Xocalıda hər dasın altından əntiq əşya, eksponat tapılırdı"

Figurə xanımdan eşitdiyim - "vosem-şestoy" deyilən ərazidə Füzuligilin erməni postunu dağıtmaları faktının üzərinə gəlirəm. Imanla Cabbar dumanlı şəkildə xatırlayıb bəzi epizodları dilə getirirler bu hadisədən də. Yenidən üzümü Cabbara tu-

Aydındı, Cabbar, yenə qayıtmaq istəyirəm Füzulinin ölüm anına. Onu son saatlarında görənlərdən biri sən olmusan.

> (ardı var) Nəzirməmməd ZÖHRABLI jurnalist-publisist